

Élelmiszertermelés és -szükséglet Kalotaszegen III.

2.2.2. A mezőgazdasági aktív népesség sűrűsége

Ez a sűrűség azt fejezi ki, hogy 100 ha mezőgazdasági területre hány aktív kereső jut. E viszonyszám lehetővé teszi a különböző tájegységeken dolgozó földműves népesség nagyságának összehasonlítását, s így meg lehet állapítani, hogy az etalonként elfogadott országos, illetve megyei szinthez viszonyítva sokan vagy kevesen dolgoznak a szóban forgó nemzetgazdasági ágban.

Ez a demókönmiai mutató nem tévesztendő össze az agrárnépsűrűség mutatójával, amely a múltban a szociológiai és demográfiai irodalmunk jelentős vizsgálódási területe volt. A vizsgálódásokat a múltban az agrártúlnépesedés jelensége tette szükségsszerűvé. Az agrártúlnépesedés ugyanis a túlnépesedésnek egyik rejtett formája volt, és csupán e mutató kiszámításával lehetett megállapítani, mivel a kisparaszti gazdaság csak részben biztosított munkát a földművesnek, aki így az év egy részén munkanélküli volt. E munkanélküliségre az agrárnépsűrűségi számításokkal lehetett következtetni, s megközelítő pontossággal a nagysága is megállapítható volt.

Hazai magyar nyelvű szakirodalmunkban jelentősek e téren Venczel József kutatásai. Az összes mezőgazdasági területeket a kataszteri tiszta jövedelem alapján „szántóterületre redukálta”, s az így átszámított területnagysághoz viszonyította a Székelyföld agrárnépsűrűségét, megállapítva, hogy az agrárnépsűrűség nem 17 óstermelő lakos/kataszteri hold, hanem 46,2 fő. Így tehát az erdélyi 36,5-es átlaghoz viszonyítva „a Székelyföldnek 95 495 főnyi agrárnépfeleslege” volt az 1910. évi népszámlálás értelmében.¹

Az agrárnépsűrűségi számításoknál a felszabadulás előtti szakirodalom az összmezőgazdasági népességet (aktív dolgozó és eltartottjai) viszonyította a mezőgazdasági területhez. A felszabadulás óta végbement változások következtében e mutató elvesztette jelentőségét; *felszámoltuk a latens mezőgazdasági népfelesleget*, s a falun felszabadult munkaerőt bevontuk az iparba vagy a szolgáltatási hálózatba, aminek következtében *falvaink megjelentek a vegyes profilú, úgynevezett „agrár-ipari”, illetve „ipari-agrár” családok*, s így egyre nehezebb — ha ugyan nem teljesen lehetetlen — megállapítani, kik élnek iparból és kik földművelésből.

A mezőgazdasági aktív népesség sűrűségét az összterületre, szántóra és szántóegységre² is kiszámítottuk:

Mezőgazdasági terület ha	Szántóterület ha	Szántóegység ha	Mezőgazdasági aktív népesség	A mezőgazdasági aktív népesség sűrűsége 100 ha-ra számítva			
				mezőgazdasági területre	szántóterületre	szántóegységre	
Kalotaszeg	60 027	24 861	41 772	12 984	20,46	49,41	29,41
Kolozs megye	432 245	214 137	330 698	98 702	22,83	46,09	29,85
Országos átlag	14 959 742	9 780 777	14 421 259	3 529 600	23,59	36,09	24,47

A mezőgazdasági aktív népesség sűrűsége a megművelt területre számítva alacsonyabb a vizsgált tájegységen, a szántóra számított sűrűség viszont a legmagasabb. A szántóegységre számított mezőgazdasági aktív népesség sűrűsége azonos szinten áll a Kolozs megyei átlaggal, s 20 százalékkal magasabb az országosnál.

Érdekes következtetésekre juthatunk, ha a 100 hektár mezőgazdasági, illetve szántóterületre jutó földművesek számának időbeni változásait vizsgáljuk³:

	A mezőgazdasági aktív népesség sűrűsége			
	1900-ban		1977-ben	
	mezőgazdasági területre számítva	szántóterületre számítva	mezőgazdasági területre számítva	szántóterületre számítva
Kalotaszeg	30,12	72,73	20,46	49,41
	% 100,00	100,00	67,93	67,94
Kolozs megye	27,11	54,73	22,83	46,09
	% 100,00	100,00	84,21	84,21

Az egységnyi mezőgazdasági területre jutó dolgozók száma Kalotaszegen az 1900. évinek a 67,93 százalékára csökkent, megyei viszonylatban viszont csak 84,21 százalékára. Tehát a gazdálkodók száma 77 év alatt 32,07 százalékkal csökkent, s így a csökkenés nagyobb ütemű volt, mint a 15,79%-os megyei átlag.

Amennyiben nem az aktív mezőgazdaságiakat számát osztjuk a mezőgazdasági, illetve a szántóterülettel, hanem ellenkezőleg, a mezőgazdasági, illetve a szántóterületet osztjuk a mezőgazdasági aktív népességgel, azt a területnagyságot kapjuk meg, amelyet a munkatermelékenység jelenlegi szintjén egy dolgozó megművel:

	Az egy aktív földművesre jutó		
	mezőgazdasági terület ha	szántóterület ha	szántóegység ha
Kalotaszeg	4,89	2,02	3,40
Kolozs megye	4,37	2,16	3,35
Országos átlag	4,23	2,77	4,08

Egy aktív földműves a vizsgált tájegységen dolgozza meg a legtöbb összterületet, viszont a legkevesebb szántóterületet, szántóegységben kifejezve valamivel többet a megyei, de kevesebbet az országos szintnél. Tehát mind Kalotaszeget, mind a megyét tekintve egy aktívra kevesebb szántóterület és kevesebb szántóegység jut, mint országos viszonylatban. Ez a mutató a területegység megművelésének hatékonysági színvonalát fejezi ki. Lényegében ettől a szintől függ — feltételezve, hogy a jövőben sem hagyhatunk parlagon területeket —, hány embernek kell ebben a termelési ágban dolgoznia, illetve hányan dolgozhatnak.

A fentiekből érthetjük meg N. Georgescu-Roegen megállapítását: „A világ minden előrehaladott gazdasága jelenlegi fejlettségének színvonalát a mezőgazdaság széles körű kifejlesztése alapján érte el.”⁴

Amennyiben az ipart és a szolgáltatási hálózatot úgy kívánjuk fejleszteni, hogy e szektorokban növelhessük a foglalkoztatottak számát, mindenekelőtt a mezőgazdálkodás termelékenységét kell fokoznunk. Ennek a következtetésnek a fordítottja is érvényes: ha a földművelés termelékenysége emelkedik, a munkaerő egy része felszabadul, s fejlesztenünk kell az ipart, hogy a felszabadult munkaerőt el lehessen helyezni. Az elmondottakból következik, hogy a munkaerő megosztását a nemzetgazdasági ágak között mindenekelőtt a mezőgazdálkodás munkaerő-szükséglete határozza meg, s csak az e szükségletet meghaladó részt lehet más ágazatok fejlesztésére használni.

2.3. Következtetések

Összegezzük eddigi megállapításainkat:

— Kalotaszeg népességének általános foglalkoztatottsági rátája valamivel magasabb a Kolozs megyei átlagnál, noha a munkaképes korú személyek aránya alacsonyabb;

— a mezőgazdaságban dolgozók aránya magasabb a megyei átlagnál, a szektor és a tercier szektorban foglalkoztatottak hányada viszont alacsonyabb;

— a földműves népesség sűrűsége (szántóegységre számítva) majdnem megegyezik a megyei átlaggal (100 ha szántóegységre számítva mindössze 0,4 aktív dolgozóval kevesebb).

Hogy az első fejezetben tárgyalt „fiziológiai” népsűrűség mutatóját összevet-hessük a mezőgazdasági aktív népesség sűrűségének tisztított mutatójával, az előbbi is átszámítottam szántóegységre:

A „fiziológiai” népsűrűség 100 ha szántóegységre számítva

	Kalotaszeg	Kolozs megye	Országos átlag
Össznépeség	157,0	216,5	150
Aktív népesség	77,9	106,3	71
ebből			
— nem mezőgazdasági	48,5	76,5	46
— mezőgazdasági	29,4	29,8	24
Az aktív mezőgazdasági és össznépeség aránya (%)	37,7	21,1	34

Az adatokból kitűnik, hogy az aktív mezőgazdasági és az össznépeség aránya nemcsak a mezőgazdasági munkák termelékenységének színvonalától, hanem a „fiziológiai” népsűrűségtől s az össznépeség foglalkoztatottsági rátájától is függ:

	1900-ban			1977-ben		
	primer	szekunder	tercier	primer	szekunder	tercier
Kalotaszeg	79,0	9,1	11,9	37,7	39,7	22,6
Kolozs megye	70,6	10,8	18,6	28,1	44,3	27,6

77 év alatt az aktív lakosság foglalkozási szerkezete jelentősen megváltozott: 1900-ban a dolgozók túlnyomó többsége még földet művelt, 1977-ben viszont a többség már nem a mezőgazdaságban tevékenykedett.

E változások két tényező együttes hatásának a következményei:

- az aktív népesség egy része felszabadult a közvetlen élelmiszertermelés alól;
- a vizsgált területek népességének növekedése következtében megnőtt az aktív népesség is, ez a növekmény viszont már a szekunder és a terciér szektorokban helyezkedett el.

A fenti folyamatokat szemlélteti az alábbi összehasonlító táblázat:

	Kalotaszeg				Kolozs megye			
	1900	1977	Külön- bőzet	1977/1900 %	1900	1977	Külön- bőzet	1977/1900 %
Össznépeség	51 941	65 574	13 633	126,2	356 892	715 507	358 615	200,5
Aktív össznépeség	22 887	32 544	9 657	142,2	166 034	351 518	185 484	211,7
ebből								
— mezőgazdaság	18 081	12 284	-5 797	67,9	117 197	98 702	-18 495	84,2
— ipar, építkezés	2 087	12 915	10 828	618,8	17 894	155 632	137 738	869,7
— egyéb nemzet- gazdasági ágazat	2 719	7 345	4 626	270,1	30 943	97 184	66 241	314,7

A következőkre hívnám fel a figyelmet:

— míg Kalotaszeg lakossága 77 év alatt mindössze 26,2 százalékkal emelkedett, addig a megye lakossága több mint kétszeresére nőtt;

— az aktív népesség növekedése mindkét esetben meghaladta az össznépeség növekedési ütemét, ami azt is bizonyítja, hogy mindkét terület foglalkoztatottsági rátája magasabb szintre emelkedett;

— a primer szektorban foglalkoztatottak abszolút száma csökkent, ez a csökkenés viszont csak 37,5 százalékban biztosította a szekunder és a terciér szektorokban az aktív keresők számának növekedését, megyei vonatkozásban pedig 9,1 százalékban (a szekunder és a terciér szektorokban a teljes növekmény 203 979 aktív kereső, a primer szektorból felszabadultak száma viszont csak 18 495 volt).

A földműves népesség s többé-kevésbé az össznépeség is azokra a területekre összpontosul, ahová a második és a harmadik ágazati tevékenységek is összpontosulnak.

A legutóbbi 10-15 évet megelőzően ezek a tevékenységi ágak Kolozs megyében főleg a Kis-Szamos és az Aranyos völgyében összpontosultak, és csak kis mértékben honosodtak meg Kalotaszegen.⁵ Többek között ebben leli magyarázatát az első fejezetben bemutatott népsűrűségi mutatók sok dinamikai eltérése is.

A mezőgazdaságból felszabadult munkaerő és a fiatalság főleg elvándorlás és ingázás útján kapcsolódott be más tevékenységi ágakba. A jövőben — a termelőerők kiegyensúlyozottabb területi elhelyezése következtében — Kalotaszegen is fokozottabban fogják fejleszteni az ipart, s így az aktív népesség ott helyezkedhet el.

3. A demókonómiai korrelációk kihatása a településhálózatra

A tanulmány bevezető részében felsorolt 12 közigazgatási egység 1 várost és 63 falut tömörít. A falvak lakosságának 1900—1977 közötti dinamikáját bemutató táblázatunkból kitűnik, hogy a településhálózat a tanulmányozott időszak folyamán jelentősen átalakult:

A települések lélekszáma	1900		Lakosok		A települések átlagos lélekszáma	1977		Lakosok		
	Települések száma	%	száma	%		Települések száma	%	száma	%	
—500	18	29,5	6 064	11,7	337	25	27,8	7 352	11,2	294
501—1000	27	44,3	18 517	35,7	686	23	24,9	16 597	23,3	722
1001—1500	10	16,4	11 846	22,8	1 185	6	9,1	7 278	11,1	1 213
1501—2000	2	3,3	3 535	6,8	1 767	6	9,1	9 442	14,4	1 574
2001—	4	6,5	11 979	23,0	2 995	6	9,1	24 905	38,0	4 150
Összesen	61	100,0	51 941	100,0	851	66	100,0	65 574	100,0	994

Mindenekelőtt az ötlik szembe, hogy a tájegység településeinek száma 61-ről 66-ra emelkedett; a 77 év alatt hat új település jött létre: Egeres gyártelep, Forgácsküttelep, Csonkatelep, Dealul Negru, Bálcești és Andrășháza. Ugyanakkor két település, Kalotaszentkirály és Zentelke egyesült.

A települések nagyságrendi szerkezete erőteljesen átalakult. 1900-ban csak 18 olyan település volt, amelyben 500-nál kevesebb lakos élt, 1977-ig ez a szám 25-re emelkedett. Ugyanakkor az 1500-nál több lakosú települések száma hatról tizenkettőre emelkedett. Ezekben a településeken 1900-ban összesen 15 514-en laktak, 1977-ben viszont már 34 347-en. Számuk a kétszeresére, a lakosaiké 2,2-szeresére növekedett, átlagos nagyságuk pedig 2 586 lakosról 2862-re emelkedett. Ezzel szemben a közepes nagyságrendű településeknek (501—1500 lakos) mind a száma (37-ről 29-re), mind a lakossága (30 363-ról 23 975-re) csökkent. A népesség tehát a nagyobb településekre tömörül. 1900-ban az 1500 lakosnál nagyobb településeken a népesség 29,9 százalékáa, 1977-ben viszont már 52,4 százalékáa élt.

A következőkben megkísérlem a Kalotaszeg településhálózatában végbement változások okaira rávilágítani.

3.1. A települések számbeli növekedése

A középkorban és a kapitalizmus kezdeti időszakában, amikor a demókonómiai korreláció főleg az élelmezésre korlátozódott, amikor még újabb területeket lehetett művelés alá vonni, ha valamely település lakossága túlnőtt a környező terület eltartóképességén, egy része „kirajzott” s új települést hozott létre.

Ezt a „kirajzási” folyamatot bizonyítja, hogy a vizsgált tájegységen is sok a hasonló nevű település, megkülönböztetésük érdekében pedig az „új”, „nagy”, „kis”, „felső”, „közép” stb. jelzővel látták el (például: Nagykapus, Kiskapus, Kiskalota, Kalotaujfalu, Nagydongó, Kisdongó stb.).

A középkorban tehát a mezőgazdálkodás terjeszkedése új falvak létesítését is jelentette, amelyek erdőirtásokon, lecsapolt területeken létesültek. „Egyidejűleg két ellentétes folyamat ment végbe: egyrészt a falvak növekedtek lakosságuk szaporodása következtében, másrészt viszont kisebbedtek a »kirajzások« nyomán. A »kirajzott« falvak rendszerint nem távolodtak el az »anya« falutól, mivel az emberek ezer meg ezer szállal kapcsolódtak azokhoz a helyekhez, ahol ősik és szüleik éltek, ahol rokonságuk megtalálható volt.”⁶

Annak ellenére, hogy az újabb falvak mint az „anyatelepülés” távoli tanyái már a XIX. század végén épültek, önálló falvakká alakulásuk a XX. században ment végbe, amit elősegített az 1920-as és főleg az 1945-ös földreform. A földhöz jutott parasztság ugyanis arra törekedett, hogy földje közelében saját gazdaportát alakítson ki.

Két új helység, Egeres gyártelep és Forgácsküttelep kialakulásánál ipari létesítmények játszották a településlétrehozó tényező szerepét; az előbbi a gipszgyárhoz, az utóbbi a szénbányához kapcsolódik. A forgácsküttelepi szénbánya bezárása (1969) óta a falu lakossága egyre csökken; az 1956-os népszámlálás még 988 lakost talált a faluban, 1977-ben számuk alig haladta meg a 400-at.

Ahol a domborzati viszonyok a település oldalirányú fejlődését korlátozzák, s csak hosszanti, völgymenti kibontakozás lehetséges, a közeli falvak összenöttek. Így történt Kalotaszentkirály és Zentelke esetében. Hasonló okok vezettek el a

településgyűttesek megjelenéséhez. Ilyen együttesként fogta fel a területrendezési terv Egeres falut és Egeres gyártelepet: a két település közösen fogja majd alkotni a jövőben kialakítandó várost. Hasonló együttes a két Gyerőmonostor.

3.2. A települések nagyságának változása

Valamely település lakosságának nagyságát végső soron a település nyújtotta *megélhetési lehetőség*, illetve napjainkban és hazánkban *a településen levő munkahelyek és -alkalmak száma* határozza meg.

A második fejezetben kifejtettük, hogy milyen változáson ment át Kalotaszeg foglalkoztatott lakosságának szerkezete az utóbbi 77 év alatt, s hogy milyen módosulások várhatók a közeljövőben. A foglalkoztatottság szerkezetének a változása kihat a település nagyságára is.

Azok a települések, amelyeknek lakói túlnyomórészt mezőgazdálkodással foglalkoznak, egyre kisebbednek, mivel a föld megműveléséhez évről évre kevesebb munkaskézre van szükség. Ez a magyarázata annak, hogy 1900 és 1977 között a 66 település közül 43-nak a népessége csökkent.

A vizsgált tájegység mezőgazdasági területe 60 027 ha, ebből a szántó 24 861 ha, tehát egy településre átlag 923 ha mezőgazdasági és 382 ha szántóterület jut. Ennek a területnek a megműveléséhez az 1977. évi munkahatékonyságot feltételezve, mintegy 190 dolgozóra volt szükség, s a 190 mezőgazdasági dolgozóra 195 eltartott jut. Következésképpen, ha a népesség csak mezőgazdálkodással foglalkozna, a tájegységen egy település átlagos lélekszáma 385—400 kellene hogy legyen.

A tájegység falvai, különösen az utóbbi 10-15 évben, a mezőgazdaság mellett mással is foglalkoznak. Az alábbi táblázat a tájegység helységeit aszerint csoportosítja, hogy mekkora a nem mezőgazdasági dolgozók aránya a helység összdolgozóihoz viszonyítva.

A nem mezőgazdasági dolgozók aránya (%)	Helységek		Népesség		A helységek átlagos lélekszáma
	száma	%	száma	%	
75 —	9	13,6	23 645	36,1	2 627
50,1—75	28	42,4	26 301	40,1	939
25,1—50	26	39,4	14 874	22,7	572
—25	23	4,6	754	1,1	251
Összesen	66	100,0	65 574	100,0	994

Összehasonlításként megemlítem: 1900-ban Kalotaszegen mindössze két olyan helység (Bánffyhunyard és Valkó) volt, ahol a nem mezőgazdasági dolgozók aránya meghaladta az 50 százalékot, jelenleg az ilyen települések száma 37-re emelkedett, következésképpen a helységek 56 százalékában a földművelés már nincs túlsúlyban. Azok a települések, ahol a nem földműves dolgozók aránya meghaladja az 50 százalékot, a tájegység össznépességének 76,2 százalékát tömörítik.

Erdemes felfigyelnünk továbbá a települések lakosságszámának alakulására. Ez a szám a nem mezőgazdasági szektorokban dolgozók arányának a növekedésével párhuzamosan emelkedik. Azoknak a településeknek a legkisebb számú a lakossága, amelyekben a földművelés mellett nem honosodtak meg újabb tevékenységi ágak. Ezekből a helységekből a föld megműveléséhez szükségtelen munkaerő elvándorol.

A településhálózat jövőbeni alakulásának a megtervezésekor a fent bemutatott tendenciákat figyelembe kell venni. Ezek értelmében napjainkban a *csak mezőgazdasági funkcióval* bíró falvak már nem életképesek. Arról van ugyanis szó, hogy „országunkban a falu fejlődésének modellje azon alapszik, hogy uni-funkcionális — túlnyomórészt vagy kizárólagosan mezőgazdasági — helységekből multifunkcionálissá alakul át, amelyben az alapvető gazdasági funkció (földművelés) mellett számos más gazdasági (ipar, szállítás, építkezés stb.), társadalmi, nevelési, politikai és közigazgatási funkció jelenik meg.”⁴⁷

A Román Kommunista Párt területrendezési politikája értelmében a jövőbeli városokat, illetve a városi jellegű gazdasági és társadalmi központokat úgy választották ki, hogy egyetlen település se essen 20 km-nél nagyobb távolságra valamelyik létező vagy létesítendő várostól. Ennek az elvnek a gyakorlatba ültetése folytan Kalotaszegen még ebben az évben két új városi jellegű központ létesül: Gyalu és Egeres (a gyárteleppel együtt), a következő tervidőszakban pedig Kis-

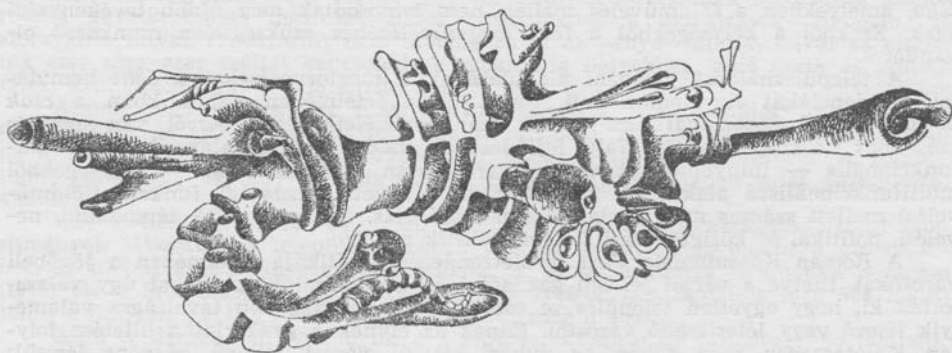
kalota. A vizsgált tájegység közelében még Kissebest és Tordaszentlászlót fejlesztik várossá.

Így ölt testet a területrendezés egyik lényeges vezérelve, amelynek értelmében „biztosítani kell az egyenlő életfeltételeket nemzetiségre való tekintet nélkül az ország összes állampolgárai számára a szocialista méltányosság elvei szellemében; biztosítani kell a város és a falu közötti lényeges különbségek fokozatos elmosódását a falunak a város fejlettségi színvonalára történő emelésével”.⁸

Keszi-Harmath Sándor

JEGYZETEK

1. Venczel József: *A székely népfelcséleg*. Hitel, 1942. április.
2. A szántóegység a különböző művelési ágak területét szántóra redukáltan kifejező egyenértékszám, amelynek segítségével különböző övezetek területét a termelés intenzitásának figyelembevételével egy összegben fejezzük ki. Az átszámítás alapja a művelési ágak eltérő munkaigénye, hozama, termelési költsége stb. A szántóföld 1, a szőlő 5, a gyümölcsös 4, a rét 0,5, a legelő 0,2 szántóegységnek felel meg. (Lásd *Közgazdasági Kislexikon*. Bp., 1977. 380—381.)
3. Összehasonlításként hadd említsem meg, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban 1955 körül 100 ha szántóterületre még 29 földműves jutott, 1965-ben 18, de 1974-ben mindössze 7 (lásd *Prisma*, 1974. 10.)
4. N. Georgescu-Roegen: *Legea entropiei și procesului economic*. Buc., 1979. 474.
5. Mărioara Salvanu—Keszi-Harmath Sándor: *Kolozs megye aktív lakosságának foglalkozási szerkezete*. Korunk, 1975. 9:697—701.
6. Acad. Ștefan Pascu: *Universul satului medieval transilvanian*. Magazin istoric, Anul XIV. 1. (154), 1980 ianuarie, 12. Cap.
7. Bálint, Dionisie: *Fizionomia și structura societății rurale*. Era socialistă, 1980. 7:9.
8. *A Román Kommunista Párt programja*. Buk., 1975. 597.

Simon Sándor rajza